

όλοι οι νυν αλλά και οι μετέπειτα Σέρβοι επίσκοποι στην Αυστροουγγαρία να υπάγονται στον μητροπολίτη, ώσπου να ελευθερωθεί το Πατριαρχείο Πεκίου από τον οθωμανικό ζυγό. Επίσης, ο ίδιος υπέβαλε στον βασιλιά το αίτημα να επιτρέψει στον εκεί σερβικό λαό να επιλέγει μόνος του τον μητροπολίτη και τη διοίκηση της μητροπόλεως, και στον κληρο να εκτελεί ανεμπόδιστα τα καθήκοντά του.

Ο μητροπολίτης Ησαΐας απεβίωσε αιφνιδώς στις 20 Ιουλίου 1708, στη Βιέννη και ενταφιάστηκε στη μονή Κρούσεντολ. Ο Ησαΐας ήταν αγωνιστής και υπέρμαχος της πίστεως και των συμφερόντων του σερβικού λαού στην Αυστροουγγαρία. Γ.Ν.Λ.

Βιβλιογραφία:

Sava, Episkop Šumadijski, *Srpski Jerarsi od devetog do dvadesetog veka*, Beograd 1996. Slijeperčević Djoko, *Istorija Srpske Pravoslavne Crkve*, τ. 1, Beograd 1962.

Ησαΐας ιερομόναχος ο Σέρβος.

Ο ιερομόναχος Ησαΐας ο Σέρβος φαίνεται ότι ακμάζει κατά τα μέσα προς το β' μισό του 15^{ου} αι. Μας είναι γνωστός από ορισμένες συνθέσεις του που ανθολογούνται στον κώδικα EBE 928 (μια δίγλωσση Ανθολογία γραμμένη περίπου στο γ' τέταρτο του 15^{ου} αι.), όπου και μαρτυρείται ως «ελάχιστος μοναχός του μοναστηρίου Μάτεϊτσα» [ο μνημονευθείς κώδικας εξετάζεται, ειδικότερα, από τον Ανδρέα Jakovljević, *Δίγλωσση παλαιογραφία και μελωδοί-υμνογράφοι του κώδικα των Αθηνών 928*, Λευκωσία 1988, όπου σχολιάζεται (σ. 7-9 και 58-59) και η (ολαβιστί καταγεγραμμένη σ' αυτόν [φ. 55v]) σχετική είδηση για την εγκατάβωση του Ησαΐα στην εν λόγω μονή. Περί της ως άνω μονής, η ακριβής γεωγραφική θέση της οποίας προσδιορίζεται κοντά στο Κουμάνοβο των Σκοπίων, βλ. (εκτός της βιβλιογραφίας που επισημαίνει ο Jakovljević, ό.π.) τα παλαιότερα άρθρα των N.L. Okunev, "Crkva sv. Bogorodice-Matejič", *Glasnik Skopskog Naučnog Društva* 7-8 (1929-1930) 89-118 και A. Deroko, "Matejča", *Starinar* 3/8-9 (1933-34) 84-89, ενώ για περισσότερα (και περαιτέρω αναλυτική σχετική βιβλιογραφία) βλ. τώρα την πρόσφατη ειδική μονογραφία της Elizabeta Dimitrova, *Manastir Matejče, Centar za kulturno i duhovno nasledstvo "Kalamus"*, Skopje 2002]. Από τις εκεί καταχωρισμένες μαρτυρίες προκύπτει ότι ο ίδιος ήταν

δίγλωσσος, χρησιμοποιώντας ευχερώς τόσο τη σερβική όσο και την ελληνική γλώσσα, με την όλη του δραστηριότητα να εντοπίζεται στην περιοχή του Μαυροβουνίου (στη μνημονευθείσα μονή της

Εικόνα 1

Κοιμήσεως της Θεοτόκου [Μάτεϊτσα]. Οι ανθολογούμενες στον παραπάνω κώδικα EBE 928 συνθέσεις του είναι οι ακόλουθες: στίχοι του *Μακάριος ανήρ* σε ήχο πλ. α' (φ. 135v)· τα προκείμενα *Η βοήθειά μου και Ιδού δη ευλογείτε τον Κύριον* σε ήχο β' (φ. 166r)· *Τρισάγιο-Δύναμις* σε ήχο β' (φφ. 155r-156v)· μια σειρά αλληλουσιάρων μελοποιημέ-

Εικόνα 2

νων στους ήχους α' (2 συνθέσεις), β' (2 συνθέσεις), δ', πλ. α' και νενανώ (4 συνθέσεις), πλ. δ' (φφ. 130r-134r)· ένα κυριακό κοινωνικό *Αινείτε τον Κύριον* σε ήχο δ' (φφ. 111r-111v)· ένα θεομυτηρικό κοινωνικό *Ποτήριο οιωτήριον λήψομαι* σε ήχο δ' (φφ. 110r-111r). Κυρίως όμως ο Σέρβος ιερομόναχος Ησαΐας έγινε ευρύτερα γνωστός από τις ακόλουθες μελοποιήσεις του πάνω στους διάφορους ψαλμούς του πολυελέου, μελοποιήσεις που επίσης ανθολογούνται στον επισημανθέντα κώδικα EBE 928:

α) Πολυέλεος Δούλοι, Κύριον, ήχος β'· Πολυέλεος σερβικός λεγόμενος τετραστικός [...(δύο λέξεις ολαβιστί)] ποίημα ιερομονάχου Ησαΐου του Σέρβου· ήχος δεύτερος Δούλοι, Κύριον.

Βλ. EBE 928, φφ. 36r- 55v. [Πλήρης ο πολυέλεος παραδίδεται σερβιστί. Στο φ. 36r η αρκτική αναγραφή δίδεται ελληνιστί, όπως παραπάνω· στο φ. 55v η ίδια αναγραφή (με προσθήκη ορισμένων νέων πληροφοριών περί του μελουργού) δίδεται σερβιστί και ακολουθεί (πανομοιότυπα προς το μέλος του φ. 36r) ο πρώτος μόνον στίχος του πολυελέου (Δούλοι, Κύριον) ελληνιστί]. Αυτός ο (κατά τον 15^ο αι. -και στη σερβική γλώσσα- παραδιδόμενος) πολυέλεος Ησαΐα ιερομονάχου του Σέρβου αποτελεί σύνθεση δομημένη κατά τα βυζαντινά μορφολογικά πρότυπα (όπου σε κάθε στίχο διακρίνονται αφ' ενός η απλή -κατά κύριο λόγο- μελοποίηση του ψαλμικού κειμένου, αφ' ετέρου η εκτενέστερη μελική ανάπτυξη του καταληκτικού αλληλουσιάρου)· παρατίθενται εδώ και σχετικά πανομοιότυπα (βλ. εικόνες 1-3) από τον κώδικα EBE 928, φφ. 36r, 42v-43r, 53v-54r, που περιλαμβάνουν τρεις στίχους του εν λόγω

πολυελέου· τον αρχικό της σύνθεσης (Δούλοι, Κύριον) καθώς και τους στίχους *Εν Φαραώ και εν πάσι τοις δούλοις αυτού - Οίκος Λευϊ, ευλογήσατε τον Κύριον.* β) Πολυέλεος *Εξομολογήσθε τω Κυρίω*, ήχος β'·

Έτερον του αυτού [sc. ιερομονάχου Ησαΐου του Σέρβου]· ήχος β' *Εξομολογήσθε τω Κυρίω*.

Βλ. EBE 928, φφ. 56r-63v. Πλήρης δίγλωσση σύνθεση, όπου το κάτωθεν των σημαδίων ποιητικό κείμενο του 135^{ου} ψαλμού παραδίδεται παράλληλα ελληνιστί και ολαβιστί. Κατ' ακρίβειαν,

από τους 35 συνολικά παραδιδόμενους στίχους της σύνθεσης ορισμένοι στίχοι απαντούν κατά διπλή μελική παραλλαγή, άλλοι είναι εξαρχώς γραμμένοι ελληνιστί -και κάτωθεν του ελληνικού κειμένου σημειώνεται δι' ερυθράς μελάνης το αντίστοιχο σερβικό- και άλλοι σερβιστί -οπότε κάτωθεν του σερβικού κειμένου σημειώνεται αρμοδίως το αντίστοιχο ελληνικό. Ανάλογα την περίπτωση επιχειρείται επίσης μερική αναπροσαρμογή και των μουσικών σημαδίων (και πάλι δι' ερυθράς μελάνης άνωθεν ή κάτωθεν των υφιστάμενων σημαδίων), προκειμένου το μέλος να συμπίπτει αρμονικά με την τυχούσα «γλωσσική εκδοχή» της σύνθεσης. Η σύνθεση μελοποιείται κατά λίαν ενδιαφέρουσα τετραπχη εκδοχή. Σημειώνω, συγκεκριμένα [βάσει της παραπάνω μόνης υφιστάμενης ανθολόγησης της εν λόγω σύνθεσης Ησαΐα ιερομονάχου του Σέρβου στον κώδικα EBE 928, φφ. 56r-63v], ότι η κατανομή των επί μέρους ψαλμικών στίχων αυτής σε τέσσερις κατ' ήχον ενόπιτες διαμορφώνεται ως εξής: σε ήχο δεύτερο μελοποιούνται οι πρώτοι οκτώ [*Εξομολογήσθε τω Κυρίω, ότι αγαθός - Τον ήλιον εις εξουσίαν της ημέρας*] στίχοι του 135^{ου} ψαλμού (στον κώδικα, πάντως, ανθολογούνται συνολικά δώδεκα στίχοι, διότι ο μεν δεύτερος [*Εξομολογήσθε τω Θεώ των θεών*] τρισεύεται, οι δε τρίτος [*Εξομολογήσθε τω Κυρίω των κυρίων*] και τέταρτος [*Τω ποιήσαντι θαυμάσια μεγάλα μόνω*] δευτεροούνται)· σε ήχο πλάγιο του δευτέρου (νενανώ) μελοποιούνται οι επόμενοι τέσσερις [υπ' αριθμόν 9 (*Την σελήνην και τους αστέρας εις εξουσίαν της νυκτός*) έως 12 (*Εν χειρί κραταιά και εν βραχίονι υψηλά*)] στίχοι· σε ήχο τέταρτο μελοποιούνται, αντίστοιχα, οι επόμενοι έξι [υπ' αριθμόν 13 (*Τω καταδιελόντι την Ερυθράν θάλασσαν εις διαιρέσεις*) έως 18 (*Και αποκτείναντι βασιλείς κραταιούς*)] στίχοι· και, τέλος, σε ήχο πλάγιο του τετάρτου (νανά) μελοποιούνται οι οκτώ τελευταίοι [υπ' αριθμόν 19 (*Τον Σπών βασιλέα των Αμορραίων*) έως 26 (*Εξομολογήσθε τω Θεώ του ουρανού*)] στίχοι του ίδιου δαβιδικού ψαλμού.

γ) Πολυέλεος *Λόγον αγαθόν*, ήχος α'· Παραδίδεται (σερβιστί) στον κώδικα EBE 928, φφ. 64r-67v, συναπώς των δύο πρώτων στάσεων του σερβικού πολυελέου Ησαΐα ιερομονάχου του Σέρβου. Στη σχετική αρκτική αναγραφή (σερβιστί βέβαια γραμμένη) ουδέν περί της ταυτότητας του μελουργού της

σύνθεσης διευκρινίζεται· ωστόσο, στους αμέσως επομένους εννέα στίχους του ποιήματος (καταχωρισμένους στα φφ. 64r-66v του κώδικα), προτάσσεται -ελληνιστί μάλιστα γραμμένη- η παρακρηστική διευκρίνιση: «Του αυτού». Η προς τα προηγηθέντα φύλλα του κώδικος σχετική διερεύνηση (για τον ειδικότερο προσδιορισμό της ταυτότητας του -υπό την ως άνω διατύπωση- υποκρυπτόμενου μελουργού), μας οδηγεί σταδιακά (πέραν της παραπάνω επισημανθείσας οφθαλμοφανούς διαπίστωσης, δηλ. της προ του εν λόγω ποιήματος ανθολόγησης δύο -σαφώς μαρτυρημένων ως μελών του Ησαΐου- συνθέσεων) στις επόμενες ομοειδείς αναγραφές: Του αυτού (φφ. 39r, 40v, 42r, 50r, 54v, 56r, 57r, 57v, 58r, 60v, 63v), Του αυτού Σέρβου (φφ. 59r, 61r, 63r), Σέρβου (φ. 61r), Σέρβικον του αυτού (φφ. 57r, 58r, 59r) και, τέλος, στην αναλυτική ρουμπρίκα του φ. 36r, όπου δίδεται πλήρες το όνομα του εν λόγω μελουργού, ως ακολούθως: «... ποίημα ιερομονάχου Ησαΐου του Σέρβου». Τα προσημειωθέντα συνιστούν, φρονούμε, ισχυρότατες ενδείξεις, ώστε πλήρης η παρούσα σύνθεση [και όχι μόνον οι μνημονευθέντες στίχοι που φέρουν την ένδειξη «Του αυτού»] να αποδοθεί στον ιερομόναχο Ησαΐα τον Σέρβο. Όπως προσημειώθηκε, η σύνθεση παραδίδεται σερβιστί· μόνο στον πρώτο στίχο διακρίνεται (από το 8^ο, συγκεκριμένα, σημάδι και εντεύθεν) τμήμα του ψαλμικού στίχου, *Λόγον αγαθόν*, ελληνιστί γραμμένο. Ομοίως, τόσο στον πρώτο όσο και σε ορισμένους άλλους στίχους του ποιήματος [αίφνης τους δεύτερο (φ. 64r), τρίτο (φ. 64v), τέταρτο (φ. 65r), έκτο (φ. 65v) και έβδομο (φ. 66r)], διακρίνονται σποραδικά οι επιβαλλόμενοι δοξολογικοί (θεοτοκίοι και τριαδικοί) εξωψαλμικοί στίχοι ή και το καταληκτικό εφύμνιο «αλληλούια», κατά «δίγλωσση» τακτική γραμμένα. Συνολικά η σύνθεση απαρτίζεται από 17 στίχους.

δ) Πολυέλεος *Τον Κύριον, αλληλούια· Μακάριος ανήρ ο φοβούμενος τον Κύριον*, ήχος δ΄.

Καταχωρίζεται στον κώδικα EBE 928, φφ. 68r-74r, κατά δίγλωσση τακτική, συναπτώς των ανωτέρω τριών συνθέσεων του Σέρβου ιερομονάχου Ησαΐα. Στην οικεία -σερβιστί γραμμένη- αναγραφή ουδέν περί της ταυτότητας του μελουργού διευκρινίζεται· η εικαζόμε-

νη εδώ απόδοση του ποιήματος στον συγκεκριμένο μελουργό ερείδεται στην επιχειματολογία που ήδη αναπτύχθηκε παραπάνω. Ως επιπλέον ενδείξεις -συνηγορούσες προς αποδοχή αυτής της άποψης- είναι δυνατόν να λογισθούν για την προκειμένη περίπτωση, αφενός η μόνη αναγραφή που απαντά στο παρόν ποίημα, συγκεκριμένα στο φ. 73r, προ του καταληκτικού αυτού μαθήματος *Και αγίω πνεύματι...* [: Ησαΐου], η οποία σαφώς παραπέμπει στον μνημονευθέντα μελουργό, αφετέρου η κατόπιν της παρούσας σύνθεσης ανθολόγηση στον ίδιο κώδικα -συγκεκριμένα στα φφ. 160r-165v- των ομοειδών αντιφώνων για τις μνήμες ιεραρχών, οσίων και μαρτύρων, γεγονός που διαχωρίζει προφανέστατα τις δύο συνθέσεις. Α.ΧΑΛ.

Βιβλιογραφία:

Jakovljević, A., *Δίγλωσση παλαιογραφία και μελωδοί-υμνογράφοι του κώδικα των Αθηνών 928*, Λευκωσία 1988 (όπου και η λοιπή περί του εν λόγω μελουργού βιβλιογραφία). Jakovljević, A., "David Redestinos i Jovan Kukuzeli u srpskoslovenskim prevodima", *Recueil des travaux de l' Institut d'Études byzantines* 12 (1970) 184-185, σμ. 38]. Пено Вечна, *О Исаију Србину – теорију мелодија Амниског кодекса бр. 928 (On Isaija Srbini, the compiler of the Athenian Codex 928)*, *Theorie und Geschichte der Monodie Festschrift für Bozhidar Karastoyanov Anlässlich seines 70. Geburtstags*, Wien 2010. Jakovljević, A., Tontscheva, Elena, "Polyeleos-Pripel im Ms. Athen Nr. 928 (Isaija-Anthologie, 15 Jh.) und deren Beziehung zur hymnographischenschöpferischen Aktivität des Patriarchen Eutimios", στον τόμο *Tyrnovo-Schule. Denkmäler, poetik, Historiographie*, Symposium-Veliko Tyrnovo (September 1989), σ. 641-664. Stefanović, D., "The importance of rhythm in the bilingual polyeleos by Isaiiah the Serb (15th century)", στον τόμο *Rhythm in Byzantine Chant*. Acta of the Congress (Hernen Castle, 1986), Hermer: A.A. Bredius Foundation 1991, σ. 101-108. Χαλδαιάκης, Α.Γ., *Ο πολυέλεος στην βυζαντινή και μεταβυζαντινή μελοποιία*, Αθήνα 2003. Χαλδαιάκης, Α.Γ., «Πολυέλεος: Η δεύτερη στάσις. Ιστορία-Μορφολογία-Μελοποιία», στον τόμο *Θεωρία και Πράξη της Ψαλμικής Τέχνης. Τα Γένη και τα είδη της βυζαντινής ψαλμικής μελοποιίας*. Πρακτικά Β΄ Διεθνούς Συνεδρίου Μουσικολογικού και Ψαλμικού (Αθήνα, 2003), Αθήνα 2006, σ. 96-97, υποσημ. 62. Χαλδαιάκης, Α.Γ., *Ο πολυέλεος Παρθενίου ιερομονάχου του Μετεωρίτου*, Αθήνα 2009.

Ησαΐ. ΠΔ. Ο Ησαΐ, Εσάβ, ή Εδώμ ήταν ο πρώτος από τους δίδυμους γιους του Ισαάκ και της Ρεβέκκας και πρόγονος των Ιδουμαίων. Ο αδελφός του ήταν ο Ιακώβ. Το όνομα 'Ησαΐ' σημαίνει 'τριχωτός', ενώ 'Εδώμ' σημαίνει 'κόκκινος' και του αποδόθηκε επειδή πούλησε τα πρωτόκιά του για ένα «κόκκινωπό φαγητό» ή επειδή όταν γεννήθηκε ήταν πολύ κόκκινος. Παρά τις εντολές της μητέρας του, ο Ησαΐ είχε νυμφευθεί πολλές ξένες γυναίκες, γι' αυτό δεν της ήταν ιδιαίτερα αγαπητός.

Κύρια ασχολία του ήταν το κυνήγι και τακτικά έλειπε για μέρες. Κάποτε, όταν επέστρεψε κατάκοπος, ζήτησε από τον Ιακώβ να του δώσει λίγο από το φαγητό που μαγείρευε. Ο Ιακώβ τότε του ζήτησε ως ανταμοιβή να του δώσει τα πρωτόκιά -δηλαδή τα νομικά δικαιώματα κληρονομιάς που εκπορεύονταν από το

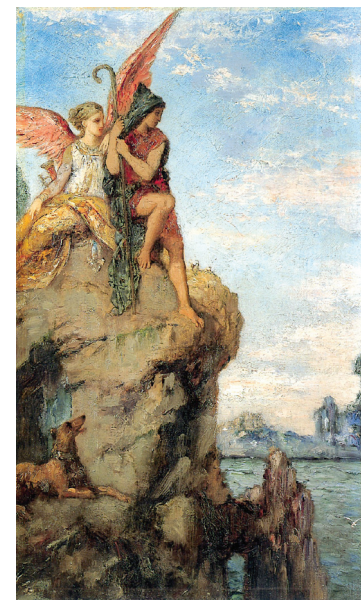
Rembrandt, *Ο Ησαΐ πουλάει τα πρωτόκιά του στον Ιακώβ*, σχέδιο του 1648-1650

γεγονός ότι ήταν πρωτότοκος. Ο Ησαΐ δέχθηκε και τα παραχώρησε για ένα πιάτο φακές («άντι πινακίου φακής»). Όταν γέρασε ο πατέρας του, ο Ισαάκ, και άρχισε να μη βλέπει κάποια μέρα κάλεσε τον γιο του Ησαΐ λέγοντάς του: «Πήγαινε να κυνηγήσεις και απ' ό,τι πιάσεις μαγείρευε ωραία φαγητά και φέρε μου για να σ' ευλογήσω». Τον λόγο αυτό άκουσε η Ρεβέκκα και, όταν έφυγε ο Ησαΐ, παρότρυνε τον γιό της Ιακώβ να πάει εκείνος στη θέση του, με άλλα σφάλια, ντυμένος με δασύτριχα ενδύματα. Ο Ισαάκ ζήτησε να ψηλαφήσει τον γιό του λέγοντας: «Η μὲν φωνή, φωνή Ιακώβ, αὶ δὲ χεῖρες, χεῖρες Ἡσαΐ»· μολαταύτα ευλόγησε τον Ιακώβ. Όταν επέστρεψε ο Ησαΐ και προσέφερε το κυνήγι ζητώντας την ευλογία του πατέρα του, εκείνος αρνήθηκε. Τότε ο Ησαΐ ορκίστηκε να σκοτώσει τον αδελφό του Ιακώβ. Η Ρεβέκκα, που παρακολουθούσε τα καθέκαστα, έσπευσε και συμβούλευσε τον Ιακώβ να φύγει μακριά στη Χαρράν, στον αδελφό της Λάβαν. Αργότερα ο Ησαΐ συγχώρεσε τον Ιακώβ, όμως δεν τον ακολούθησε στη Χαναάν, αλλά εγκαταστάθηκε στη μεταξύ της Νεκράς και Ερυθράς θάλασσας, στη χώρα που ονομάστηκε από αυτόν Ιδουμαία. Ο απόστολος Παύλος, στην Επιστολή του προς Εβραίους, χαρακτηρίζει τον ο Ησαΐ «πόρνο» και «βέβηλο» (Εβρ 12:16, 17). Ο προφήτης Μαλαχίας αναφέρει ότι ο Κύριος αγάπησε τον Ιακώβ

και μίσησε τον Ησαΐ (Μαλ 1:2, 3). Η φράση αυτή του Μαλαχία καθώς και τα λόγια του Θεού για τον Ησαΐ, σύμφωνα με το βιβλίο της *Γένεσης* 25:23, αναφέρονται και από τον απόστολο Παύλο στην Επιστολή προς Ρωμαίους (9:10-13).

Ησίοδος. Αρχαίος Έλληνας ποιητής.

Γεννήθηκε στην Άσκρα της Βοιωτίας, όπου κατέφυγε ο πατέρας του από την αιολική Κύμη της Μικράς Ασίας. Υπολογίζεται ότι έζησε γύρω στο 700 ή 800 π.Χ. Ο τρόπος και χρόνος θανάτου του είναι επίσης συγκεχυμένος. Μια παράδοση θέλει τον τάφο του Ησίοδου στον Ορχομενό Βοιωτίας, ενώ σύμφωνα με άλλη, το μαντείο των Δελφών έβγαλε χρησμό ότι ο Ησίοδος θα πέθαινε στη Νεμέα, οπότε εκείνος κατέφυγε στη Λοκρίδα, όπου όμως σκοτώθηκε στον τοπικό ναό του Νεμαίου Δία και ετάφη εκεί. Στους αρχαίους χρόνους, αν και πολλά ποιήματα έφεραν το όνομά του,

Gustave Moreau, *Ο Ησίοδος και η Μούσα (1870)*, Μουσείο Gustave Moreau, Παρίσι

τρία έργα του διασώθηκαν, το *Έργα και Ημέραι*, η *Θεογονία* και η *Ασπίς Ηρακλέους*. Στον Ησίοδο αποδίδεται και το έργο *Κατάλογος Γυναικών*, όπου εξυμνούνται θνητές που έκαναν θνητά παιδιά από αθάνατους θεούς. Σημαντικότερα έργα είναι το *Έργα και Ημέραι*, έργο διδακτικό, απευθυνόμενο στον αδερφό του Πέρση, και φυσικά η *Θεογονία*, όπου παρουσιάζονται οι κοσμογονικές απόψεις των αρχαίων Ελλήνων και η, τρόπον τινά, θεολογία τους.